

УДК 070:130.2:17.023.32 (477)(092) І.Франко

НАЦІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ У БАЧЕННІ ІВАНА ФРАНКА

Г. Синичич

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна, e-mail: journft@franko.lviv.ua*

Аналізується гуманістично-культуроцентрична концепція нації, сформульована Іваном Франком у його літературних творах і науково-публіцистичних статтях, розглядаються методологічні підходи до вивчення конкретних аспектів літературних явищ крізь національно-культурну призму.

Ключові слова: Іван Франко, культура, поступ, національна література, українська нація, концепція, культурна сфера.

Провідною у творчості Івана Франка є **гуманістично-культуроцентрична концепція нації**. Великий мислитель уважав, що культура і поступ — творці історії, тому своїми публікаціями розгортав перед українцями стратегію і концептуальну програму національного культуротворення. Багато уваги приділяв літературі як субстанції, на основі якої формується нація. У статті “Література, її завдання й найважливіші ціхи” Франко заперечує позиції “відрубності літератури”, на яких стояв І. Нечуй-Левицький. Але це не означає, що великий Каменяр позиціонує українську літературу як залежну від московської чи меншовартісну. Навпаки, Іван Франко вважає, що наша література гідна зайняти місце в світовому соціокультурному просторі. Для цього вона мусить стати “дволиким Янусом” — одне обличчя якого звернене на себе, друге — на багатство інших літератур.

Тернопільський учений Р. Гром’як, визначаючи Франкову концепцію національної літератури писав: “Шкала цінностей літературного критика (Івана Франка. — Г.С.) намагнічена потребами національної культури, історичним статусом нації, яка, вбираючи елементи інонаціональних культур, вносить щось своє у світову цивілізаційну скарбницю” (1; 75). Провідну роль у формуванні української літератури має відіграти інтелігенція, а, отже, Іван Франко констатує: “Інтелігенція не може замкнутися в тісному кружку одної літератури, а мусить читати і порівнювати й твори других літератур — московської, німецької, французької й проч.” (9; 8).

Література завжди була імунітетом для нації в умовах недержавності й поневолення. Слово було сильнішою зброєю боротьби з гнобителями, ніж повстання чи революції. Недарма політика СРСР була спрямована, насамперед, на винищення українського письменства, а, отже, і національної літератури. Літе-

ратура завжди була тим голубом-посланцем, що приносив оливкову гілку надії до ковчегу українського народу, який тонує у морі національного гніту та бездержав'я. Іван Франко також вважав народність та національність літератури не лише її принципами, як пише Іван Нечуй-Левицький, а іманентними рисами, “такими ж конечними і природними... як спання, їдіння, дихання” (9; 14).

Завдання української літератури у виробленні концепції національного самовизначення Іван Франко формулював у своїх статтях. Він знайомив українців з творчістю зарубіжних авторів. Огляди творчості Е. Золя, А. Доде, Г. Ібсена, К. Майєра, Д. фон Лілієнкрона виявляли також погляди Івана Франка на завдання розбудови української національної культури та літератури. Національна культура, в розумінні мислителя, є іманентною умовою існування нації. Спростовуючи думки Пантелеймона Куліша щодо неспроможності українців стати історичною нацією, Іван Франко ставить знак рівності між національним та культурним розвитком народу. Хіба може бути нездатним до державотворення “...народ, котрий в своїх приповідках, піснях і казках поставив такий тривкий пам'ятник своєї здорової, розумної, чесної мислі, своєї прихильності до світла, справедливості, ...народ, котрий помимо довговічного гнету і руйнування не втратив своєї окремішності” (16; 188), — вважає Каменяр.

Український учений Володимир Мазепа переконаний, що ці слова є панегіриком селянській нації: “Розуміння українського народу як передусім селянства, народних низів, домінувало в українській історіософії другої половини ХІХ ст. — від Драгоманова до М. Грушевського. Цю традицію перейняв Іван Франко” (4; 26). Хоча ці слова Івана Франка не так славословення як гімн українській нації, що не втратила почуття національної гордості, автохтонності, зберегла свою культурну самобутність. Полемізує також Іван Франко з твердженням Куліша про згубне для української культури явище сполячення українського панства. Він, навпаки, вважає це користю для українського народу, оскільки без панства не витворилася відірвана від народу (панська) література. Іван Франко категорично резюмує: “Не шкода наша, що не маємо панів, а противно, може, се іменно задаток швидшого і прямишого поступу нашого народу” (16; 188). Творення національної літератури, твердить він у праці “Етнологія та історія літератури” (1894), можливе лише тоді, коли буде зв'язок письменників з народом. Отже, завдання письменника, як творчої індивідуальності, — творити концепцію духовного розвитку нації, занурюватися “якомога глибше і міцніше в свій рідний національний ґрунт, ввіссати в себе і переварити в собі якнайбільше його соків” (7; 106).

Письменник виступає у ролі електроду, що приносить національний позитивний заряд до атома сукупних інтернаціональних інтересів. Такими письменниками, на думку Івана Франка, були Тарас Шевченко, Леся Українка, М. Старицький... Аналізуючи їх творчість, Іван Франко, насамперед, звертав увагу на їх працю в царині національного поступу. Поезію Шевченка він характеризував як “бажання життя” української нації. “Свобідне життя, всесторонній, нічим не опутаний розвій одиниці і цілої суспільності, цілого народу — се ідеал Шевченка” (14; 69). Водночас Іван Франко (ще в 1891 році!) в цьому реченні конденсує і своє бачення національного ідеалу. В статті “Леся Українка” він твердить: “Поезія до найвищої сили і гідності доходить тільки тоді, коли робиться виразом життя і боротьби найширших мас” (8; 206).

Працю в культурній сфері, зокрема в літературній, Іван Франко вважає пріоритетнішою для розв'язання національного питання, ніж соціально-економічні перетворення. Роль культури, як попередника державотворчих процесів, Іван Франко висвітлює в статті “Народний празник”, написаній з приводу трьох ювілеїв: п'ятдесятиріччя скасування панщини в Галичині, сторіччя виходу “Енеїди” І. Котляревського та двісті п'ятдесят років з часів повстання під проводом Богдана Хмельницького. Публіцист зіставляє історичне значення цих подій: Хмельниччина закінчилася для українців трагічними “Переяславськими статтями”, в результаті підписання яких половина України перейшла під Московщину, звільнення від панщини обернулося для селянства злиднями, економічними труднощами, еміграцією, але “за сто літ від появи книжки Котляревського зробилося з нами велике чудо. Чого ми не здобули кривавим танцем Хмельниччини, чого нам не дали...цісарські патенти, то починаємо здобувати власною духовою, просвітною працею. І коли нині люди на світі знають дещо про русинів і шанують їх, то не за війни Хмельницького і не за цісарські патенти, видавані на їх користь, але за їх власну працю, за той дух щирої любові до хлопа, до кожного покривдженого й поневоленого, який віє у руських піснях, у писаннях Котляревського, Квітки, Шевченка, Шашкевича, Марка Вовчка, Федьковича, Мирного і інших” (11; 335).

Отже, культура не лише виразник ментальності народу, а й провісник його національного розвитку. Лише праця над духовною просвітою народу, може, на думку публіциста, розв'язати “безконечник” бідності та темноти українського народу. “Ми не могли дати міліонам у руки хліба, не могли тисяч і соток тисяч охоронити від нужди, від еміграції, від визиску, від змарнування сил. У нас був тільки один заряд — живе, вірне слово” (6; 527), — пише Іван Франко у статті “З останніх десятиліть ХІХ в.” (1901). Це слово стає світочем на шляху до національного ідеалу, “воно здобуває собі... і цілій нашій нації право горожанства серед цивілізованих народів”. Слово (література), у трактуванні Франка, є тією чудотворною силою, яка піднімає темні маси, стає проводирем на шляху бездержав'я.

Франкова концепція національної літератури містила комплекс його методологічних підходів до вивчення своєрідності літературних явищ крізь національно-культурну призму. Дослідниця літературної творчості Франка Тамара Гундорова вважає: “Франко стояв у центрі історико-літературного процесу в Україні більше, ніж тридцять років, по суті, формуючи суспільно-естетичну свідомість і спрямовуючи її в напрямі творення національної літератури” (2; 151). Питання національної літератури та завдання українського письменства Іван Франко виокремлює в статті “Михайло П. Старицький”. “Українське письменство, коли має бути справжнім національним письменством, мусить бути виразом поглядів почувань і інтересів різних верств і різних інтелектуальних кругів” (10; 242), — формулює свої погляди письменник на концептуальну ідейність української літератури. Одна з найхарактерніших її прикмет — на думку Івана Франка, — злиття двох течій: усної і писемної, тобто фольклору та напрацювань окремих геніальних людей.

Франкознавець Іван Денисюк стверджує: “Генотип національного питання шукає дослідник (Франко. — Г.С.) у первісній релігії народу та у його фольклорі” (3; 286). Цю тезу науковець підтверджує словами Івана Франка з

літературно-критичної праці “Задачі і метод історії літератури”: “У нас новіша національна література починає виростати прямо з живого джерела традицій народних і з обсервації сучасної, окружуючої нас дійсності” (5; 16).

Перевагу національного над соціальним в літературі Іван Франко стверджує в статті “Принципи і безпринципність” (1903). Це полемічна стаття-відгук на студію Сергія Єфремова “В поисках новой красоты”, у якій той дорікав редакції “Літературно-наукового вісника”, що вона пропускає до друку твори, які не порушують важливих соціальних проблем, та не мають ні літературної, ні естетичної цінності. На це Іван Франко відповів, що в “ЛНВ” друкуються твори тих письменників, “у кого видно любов до рідного народу та його слова, та бажання його розвою” (12; 331). Фундаментальним принципом редакційної політики “Літературно-наукового вісника” у франківський період було національне питання.

Виокремлюючи етапи українського літературного руху, Іван Франко стверджує, що лідери в літературі 70-х — 80-х років — це М. Драгоманов та М. Грушевський. Франко вважає їх чільними представниками “радикально-соціального” та “національно-радикального” напрямку. Хоча обидва, як відомо, більше займалися науковою, ніж літературною діяльністю. Парадоксальною видається також думка Франка про те, що ці дві постаті є прапороносцями цих літературних фаз, а такі видатні письменники, як Борис Грінченко, Леся Українка, Василь Стефаник, Ольга Кобилянська, Богдан Лепкий, Михайло Коцюбинський...лише “літературні сили, що представляють найновішу фазу літературного розвитку” (15; 192).

Очевидно, що Іван Франко позиціонує Драгоманова та Грушевського як національних будителів, що ставили перед собою завдання “ознайомлення з насуцними політичними питаннями з метою викликати в народі інтерес до політичних, суспільних і національних ідей”, у цей час інші перелічені письменники, на його думку, більше уваги приділяли соціальним темам. Консолідуючись з Драгомановим в його поглядах на принципи культури і освіти, що є базовими в перебудові суспільності, Іван Франко категорично протестує проти його тези інтернаціональності культури. Культура — це консолідуючий фактор нації, а Драгоманов, за словами публіциста, не подає жодних ідей “для скріплення тої національної синтези, без якої культуртрегерство дуже легко переміняється на винародовлення” (13; 602). Лише національно зріла культура, на думку Івана Франка, може співіснувати та співпрацювати з культурою інших народів, бо, в протилежному випадку, — вона буде поглинена культурою панівної нації.

Публіцистика Івана Франка — це проект української політично незалежної нації. Мислитель уважав, що його реалізація можлива лише тоді, коли відбудеться політична соціалізація та консолідація народу, буде витворена національна культура. Адже повноцінне та цілісне існування національного організму можливе лише в контексті триєдності: людина — культура — історія. Лише народ, що не втратив почуття історичної екзистенції та культурної самобутності, може виконати свою онтологічну національну місію. Франкові національно-культурні дороговкази позначали нам шлях до політичної незалежності, вони актуальні й сьогодні на шляху нашого цивілізаційного поступу.

1. *Гром'як Р.* Культура як інтегруючий фактор національної консолідації // Гром'як Р. Культура, політика, інтелігенція. — Тернопіль, 1996.
2. *Гундорова Т.* Франко — не каменяр. — Мельбурн, 1996.
3. *Денисюк І.* Франкова концепція національної літератури // Другий міжнародний конгрес українців. — Львів, 1993.
4. *Мазепа В.* Історіософські ідеї Івана Франка//Київська старовина. — 2000. — №3.
5. *Франко І.* Задачі і метод історії літератури // Франко І. Збір. творів: У 50-ти т. — К.: Наук. думка, 1986. — Т. 41. — С. 7-16.
6. *Франко І.* З останніх десятиліть ХІХ ст. // Франко І. Збір. творів: У 50-ти т. — К.: Наук. думка, 1986. — Т. 41. — С. 471-529.
7. *Франко І.* Інтернаціоналізм та націоналізм у сучасних літературах // Франко І. Вибр. твори: У 3-х т. — Дрогобич: Коло, 2004. — Т. 3. — С. 105-115.
8. *Франко І.* Леся Українка // Франко І. Вибр. твори: У 3-х т. — Дрогобич: Коло, 2004. — Т. 3. — С. 191-211.
9. *Франко І.* Література, її завдання й найважливіші ціхи // Франко І. Збір. творів: У 50-ти т. — К.: Наук. думка, 1986. — Т. 26. — С. 5-14.
10. *Франко І.* Михайло П. Старицький // Франко І. Збір. творів: У 50-ти т. — К.: Наук. думка, 1986. — Т. 33. — С. 230-277.
11. *Франко І.* Народний празник // Франко І. Збір. творів: У 50-ти т. — К.: Наук. думка, 1986. — Т. 46. — Кн. 2. — С. 333-335.
12. *Франко І.* Принципи і безпринципність // Франко І. Вибр. твори: У 3-х т. — Дрогобич: Коло, 2004. — Т.3 — С. 331-335.
13. *Франко І.* Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова // Франко І. Вибр. твори: У 3-х т. — Дрогобич: Коло, 2004. — Т.3. — С. 596-610.
14. *Франко І.* Тарас Шевченко // Франко І. Вибр. твори: У 3-х т. — Дрогобич: Коло, 2004. — Т.3. — С. 60-70.
15. *Франко І.* Українці // Франко І. Збір. творів: У 50-ти т. — К.: Наук. думка, 1986. — Т. 41. — С. 162-193.
16. *Франко І.* Хуторна поезія П.А.Куліша // Франко І. Збір. творів: У 50-ти т. — К.: Наук. думка, 1986. — Т.26. — С. 161-179.

NATIONAL DEVELOPMENT OF CULTURE AS SEEN BY IVAN FRANKO

Galyna Synychych

L'viv Ivan Franko National University

79000 Lviv, Universytetska Str. 1

Tel. office: (032) 296-47-75

E-mail: journft@franko.lviv.ua

The article attempts to make a comprehensive analysis of humanistic and cultural conception of nation, formulated by Ivan Franko in his literary works and research articles. The author investigates the methodological approaches to the study of concrete aspects of the literary phenomena through the national and cultural prism.

Key words: Ivan Franko, culture, advancement, national literature, Ukrainian nation, conception, cultural sphere.

Стаття надійшла до редколегії 22.06.2006